

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, професора

Зарубей Вікторії Володимирівни на дисертаційне дослідження Остренка Миколи Вікторовича на тему «Інститут реабілітації у кримінальному процесі України», поданого до захисту у спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми. Наполегливе бажання України стати правовою соціальною державою може реалізуватися тільки за умови дотримання прав і законних інтересів людини і громадянина. Згідно Конституції України «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави». Зрозуміло, що визнання, дотримання та захист прав і свобод людини і громадянина є прямим обов'язком держави. У кримінальному процесі дане положення має особливе значення, адже досудове розслідування кримінальних правопорушень та подальший судовий розгляд кримінальних проваджень пов'язане з повним або частковим обмеженням свободи і недоторканості особи, втручанням в її особисте життя, а ступінь захищеності особи характеризує політичний режим країни, рівень розвитку суспільства і ступінь свободи громадянина.

Сьогодні в Україні існує механізм, який покликаний гарантувати забезпечення захисту прав та інтересів осіб, що зазнали незаконного і необгрунтованого кримінального переслідування або засудження, а також здійснення швидкого та повного відновлення порушених прав, яким виступає реабілітація. В Україні над проблемами реабілітації працювали і працюють такі відомі науковці як О.В. Капліна, В.Т. Нор, М.Є. Шумило, однак законодавчого відображення процедури реабілітації в кримінальному процесі не тільки задля реабілітації померлого в кримінальному процесуальному кодексі України так і не з'явилося. При здійсненні кримінального провадження, не дивлячись на суттєві законодавчі гарантії, виключати

випадки необґрунтованого притягнення осіб до кримінальної відповідальності неможливо. Слідчі та судові помилки можуть бути як результатом зловживання з боку співробітників правоохоронних органів, прокуратури та суду, так і наслідком непрофесіоналізму правозастосовувача. Відповідно до п.5 ст.5 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «кожний, хто був підданий незаконному арешту або утримувався під вартою, застосованих в порушення даної статті, мають право на компенсацію, яка має позовну давність». Згідно ж із тлумачним словником, реабілітацію можна розглядати, як поновлення доброго імені, репутації несправедливо заплямованої або безпідставно звинуваченої людини, або ж, як відновлення в правах особи, стосовно якої скасовано судовий вирок.

Так, КПК України у статті 130 закріплює, що «школа, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом». При цьому не вказується, кому саме відшкодовується шкода, та не наведено механізму правової реалізації зазначеної норми. Зважаючи на те, що у статті 57 Конституції України зазначено, що «Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки», доцільно також і в кримінальному провадженні роз'яснювати право підозрюваному, обвинуваченому в разі скасування судового рішення, як незаконного (необґрунтованого) права на реабілітацію.

За своєю юридичною сутністю досліджуваний інститут відноситься до засобів правового захисту, тому подальший розвиток інституту відшкодування моральної і майнової шкоди, завданої учаснику кримінального провадження слід здійснювати в межах кримінального процесуального права.

Зважаючи на викладене, актуальність наукового дослідження М.В. Остренка не викликає сумнівів обумовлена також й тим, що реаблітація включає в себе не тільки померлого підозрюваного, обвинуваченого, але й завдання шкоди іміджу, авторитету та імені. Зазначене й обумовлює

необхідність сучасного комплексного наукового дослідження наведеної тематики.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Вивчення дисертації та наукових публікацій автора засвідчують логічність структури дослідження, що надало можливість дисертанту визначити мету, об'єкт, предмет і завдання роботи та всебічно й повно проаналізувати задекларовану тему.

У роботі використано сукупність загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціально-наукових методів пізнання, які дали змогу висвітлити й вирішити низку теоретичних та практичних питань теми дослідження.

Дисертант проаналізував значну кількість джерел (176 найменувань), ґрунтовно вивчив роботи інших науковців, що надало можливість вирішити наукову задачу, сформулювати пропозиції та рекомендації із запровадження інституту реабілітації у кримінальному процесі України.

Дослідження здійснено на значній за обсягом емпіричній базі, яка включає матеріали судової та слідчої практики, статистичні та аналітичні матеріали, інформацію з рішень Європейського суду з прав людини, Єдиного державного реєстру судових рішень, результати анкетування 212 працівників правоохоронних та правозахисних органів.

Результати наукового дослідження викладено у п'ятнадцяти наукових публікаціях, серед яких шість статей – у наукових фахових виданнях, визначених МОН України як фахові з юридичних наук та тези доповідей, які оприлюднено на дев'яти науково-практичних конференціях, круглих столах.

Викладене дає підстави стверджувати, що дисертація Остренка Миколи Вікторовича на тему «Інститут реабілітації у кримінальному процесі України» виконана на високому науковому рівні.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертація М.В. Остренка є одним із перших комплексних досліджень у межах науки кримінального процесуального права,

що послідовно розкриває розуміння сутності явища інституту реабілітації у кримінальному процесі України.

Проведеним дослідженням обґрунтовано ряд концептуальних теоретичних та практичних положень, наукових висновків, узагальнень та пропозицій, що відповідають змістовним ознакам наукової новизни. Зокрема, вперше обґрунтовано необхідність запровадження в кримінальному провадженні нових учасників, серед яких: реабілітант, реабілітаційний суддя, представник судового органу, який здійснював незаконне кримінальне переслідування (як третя сторона), представник правоохоронного органу, який здійснював незаконне кримінальне переслідування (як третя сторона), якими запропоновано вважати керівника чи офіційного представника підрозділу органу досудового розслідування, оперативного підрозділу чи прокуратури, працівники якого здійснювали незаконне кримінальне переслідування: проводили незаконні слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії або приймали незаконні процесуальні рішення; аргументовано доцільність запровадження в кримінальному судочинстві нової судової стадії – реабілітаційного провадження, необхідної для відшкодування шкоди та поновлення втрачених прав особі, постраждалій унаслідок незаконного кримінального переслідування, яку слід виокремити як самостійну главу КПК України; запропоновано запровадити посаду реабілітаційного судді як суб'єкта кримінального процесу, уповноваженого на здійснення реабілітаційного провадження з подальшим прийняттям реабілітаційного рішення.

Крім зазначеного, у роботі містяться інші положення, висновки та рекомендації, які в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни проведеного дослідження.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість отриманих результатів дослідження, сформульованих положень і висновків дисертаційної роботи М.В. Остренка не викликають

суттєвих зауважень. Висновки в дисертації сформовано відповідно до отриманих результатів, вони мають вагому аргументацію, свідченням чого є використана методологія дослідження, яка ґрунтується на сукупності загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціально-наукових методів пізнання.

Обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, також забезпечена емпіричними даними, які охоплюють результати особистих спостережень з використанням власного досвіду роботи автора.

Отже, результати дисертаційного дослідження М.В. Остренка, які винесено на захист, є достатньо аргументованими, обґрунтованими, логічними та переконливими, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методології наукової діяльності. Дослідницька робота виконана на високому науково-теоретичному рівні. Автором по-новому вирішені теоретичні питання теми дослідження, які є вагомим внеском у процесуальну науку, а також свідчать про глибокі знання дисертанта з питань, пов'язаних із забезпеченням охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, прослідковується вміння абстрагуватися від другорядних питань та зосереджувати увагу на принципових і практично значущих проблемах виконаного наукового дослідження. Власне бачення шляхів вирішення певних проблем, обґрунтований підхід до їх розв'язання дозволили автору висловити низку нових та таких, що заслуговують на увагу, теоретичних положень і пропозицій.

Постановка завдань, визначення мети, об'єкта та предмета дослідження є чіткими, зрозумілими й такими, що цілком відповідають загальним вимогам. Завдання наукового пошуку виконано, мети роботи досягнуто.

Отже, поставлені наукові завдання виконано на високому методологічному рівні, а дисертант опанував необхідні компетенції для рівня доктора філософії.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Сформульовані та аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі може бути використано у: *науково-дослідній сфері* – для подальшого дослідження підстав і процесуального порядку здійснення реабілітації в кримінальному процесі (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 29 квітня 2022 року); *законотворчій діяльності* – у процесі вдосконалення норм чинного КПК України й інших нормативно-правових актів (акт впровадження в практичну діяльність Інституту законодавства Верховної Ради України від 24 листопада 2022 року); *правозастосовній діяльності правоохоронних органів* – під час розроблення та вдосконалення відомчих нормативно-правових актів, підготовки посібників, методичних рекомендацій з питань виявлення, розшуку та передачі в управління активів (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 1 липня 2023 року); *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Адвокатура України», «Актуальні питання кримінального процесуального права», «Судові та правоохоронні органи України» тощо, підготовки підручників, науково-практичних посібників і методичних рекомендацій (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 8 грудня 2022 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація М.В. Остренка викладена українською мовою та має чітку структуру, що відповідає вимогам МОН України та Порядку присудження ступеня доктора філософії. Дисертація містить анотацію, список публікацій, зміст, вступ, три розділи, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Робота містить список використаних джерел із 176

найменувань на 19 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 271 сторінка, основний текст – 189 сторінок.

Анотація в стислій формі відображає основні тези дослідження, викладена українською та англійською мовами, доповнена переліком публікацій здобувачки, у яких висвітлено основні результати дослідження.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, охарактеризовано ступінь наукової розробленості, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету дослідження, окреслено поставлені завдання наукового пошуку, сформульовано об'єкт і предмет дослідження, описано використані методи пізнання, емпіричну базу, аргументовано наукову новизну отриманих результатів, зазначено про особистий внесок здобувача й інформацію щодо апробації матеріалів дисертації.

У *розділі 1* «Соціально-правова природа інституту реабілітації в кримінальному процесі України» дисертантом узагальнено наукові підходи до розуміння сутності поняття реабілітації, проаналізовано наукові дефініції даної реабілітації у кримінальному процесі та сучасний стан наукового дослідження вказаної проблематики. Крім того, дисертантом було досліджено міжнародний досвід та історичний розвиток інституту реабілітації. Автор дійшов до висновку, що на сьогоднішній день інститут реабілітації у кримінальному процесі не врегульований, має низку фрагментарних норм, які мають лише одну мету – відшкодування шкоди за незаконне кримінальне переслідування особи.

У *розділі 2* «Теоретичні та практичні питання реабілітації в кримінальному процесі» дисертантом аргументовано доцільність позиції інших вчених-процесуалістів і доведено, що інститут реабілітації незаконно засуджених осіб має підґрунтя кримінального процесуального права та комплексну галузеву приналежність. З огляду на наявність «фрагментарних норм» у різних галузях права та неформалізовану галузеву належність, констатовано міжгалузевість досліджуваного інституту та кримінальну процесуальну належність її правової природи. Крім того, було обґрунтовано

участь юридичної особи, відносно якої здійснюється незаконне кримінальне переслідування, у якості учасника реабілітаційного процесу.

У розділі 3 «Механізм реалізації права на відшкодування шкоди в кримінальному процесі» окреслено сучасне бачення механізму відшкодування моральної шкоди у реабілітаційному процесі; безпосередньо реабілітаційний процес, як окрему судову стадію; суб'єкт, що здійснює реабілітаційний процес – реабілітаційний суддя.

За результатами здійсненого дослідження дисертант сформулював пропозиції та рекомендації із законодавчого врегулювання інституту реабілітації у кримінальному процесі України. Після кожного розділу дисертації загалом сформульовано **висновки**, у яких вичерпно висвітлено зміст розглянутих питань. Висновки відповідають отриманим результатам, мають належну аргументацію та високий рівень достовірності.

Список використаних джерел охоплює 176 найменувань на 19 сторінках.

Зазначене дає підстави стверджувати, що дисертація М.В. Остренка відповідає встановленим вимогам і є завершеною науковою працею, результати якої виконують актуальне наукове завдання – запровадження інституту реабілітації у кримінальному процесі України.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації на практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження Остренка Миколи Вікторовича на тему «Інститут реабілітації у кримінальному процесі України» може бути рекомендовано для використання в освітньому процесі закладів вищої освіти юридичного профілю, у науково-дослідних розробках наукових установ, під час підготовки наукових публікацій та монографій, планування досліджень за цим напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи наукову роботу, необхідно спрямувати увагу на деякі дискусійні питання, які потребують, на нашу думку, додаткової аргументації або пояснень під час захисту:

1. У роботі автором виокремлено два види шкоди «фізичну» та «моральну» у якості двох різновидів немайнової шкоди. Не було до кінця обґрунтовано з якою метою здійснюється вказане розмежування.

2. Наявна в роботі дисертантом зазначено, що інститут реабілітації за своєю природою являється міжгалузевим та має кримінальну процесуальну природу. Однак, з огляду на вищевказане, хочемо зауважити, що зазначений інститут користується цивільно-правовими механізмами з відшкодування шкоди, тому не вбачаємо корінної необхідності у запровадженні окремої судової стадії задля вирішення проблем цивільно-правового характеру.

3. Дисертант визначає головним суб'єктом, який здійснює реабілітацію «реабілітаційного суддю». При тому, що відсутня достатня аргументація, чому не можна утворити окремий посадовий орган із повноваженнями реабілітації у кожному підрозділі, що здійснює досудове розслідування у кримінальному провадженні.

Слід відмітити, що вказані зауваження і побажання є рекомендаційними і в цілому не позначаються на позитивній оцінці дисертації, оскільки спрямовані на поглиблення наукової дискусії під час прилюдного захисту.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій автора фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Дисертація М.В. Остренка є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації поставленим вимогам. Дисертація Остренка Миколи Вікторовича на тему «Інститут реабілітації у кримінальному процесі України», представлена на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, у якому отримано науково обґрунтовані результати, що вирізняються новизною у визначенні найбільш перспективних напрямів удосконалення науки кримінального процесу та суміжних напрямів, за своїм змістом відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам, встановленим у Порядку

підготовки здобувачів вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 року № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 року № 283), наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 року) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – Остренко Микола Вікторович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент –

**Професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор**

Вікторія ЗАРУБЕЙ

